

Տ Ա Ր Ե Կ Ա Ն Հ Ա Շ Վ Ե Տ Վ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայազիտական հետազոտությունների կենտրոնի 2022 թ. գիտական հետազոտությունների և գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքների մասին

1. ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի 2022 թ. գործունեության կարևորագույն արդյունքներից են՝
«Շիրակի հնագիտական և պատմագագրական ուսումնասիրություններ-3» գիտական թեմայի /ղեկ. պ.գ.թ. Արմեն Հայրապետյան/ շրջանակներում՝
ա. Ազատանի երկաթիդարյան ամրոց-բնակավայրում կատարվել է նախկինում պեղված հատվածների մաքրում և կոնսերվացում: Ձուգահեռ պեղվել են 2 դամբարաններ: Դրանցից I-ը հիմնահողային թաղում էր և գտնվում է Ազատանի II դամբարանադաշտին հարող հատվածում: Դամբարանը ծածկված էր 6-7 տոննա քաշ ունեցող սալաքարով: Խցի կենտրոնում՝ աջ կողքին կծկված պատկած կմախքի դիմաց դրված էին մեկական երկկանթանի անոթ, կճուճ, մեծ ափսե և քրեղան: Ոտքերի դիմաց հայտնաբերվեց երկաթյա դաշույն և երկաթյա նիզակ: Խցի արևելյան պատի տակ դրված էր մոտ 80սմ երկարությամբ բրոնզյա գոտի: I թաղումը և ուղեկցող նյութերը հեռացնելուց հետո, դրա տակ բացվեց ևս մեկ թաղում: Աջ կողքին կծկված պատկած կմախքի դիմաց դրված էր մեկ սափոր՝ շուրթին հենած երկաթյա դաշույնով: Դամբարանն ըստ հայտնաբերված նյութերի թվագրվում է Ք.Ա. IX-VIII դդ.: II դամբարանը հայտնաբերվեց բնակավայրի տարածքում: Արևելք-արևմուտք ուղղված քարարկղային խցի մեջ հայտնաբերվեցին դեմքով իրար նայող, կծկված 2 կմախքներ՝ կին և տղամարդ, 2 բրոնզյա, ներձկված ապարանջաններ և ուլունքներ: Ըստ հայտնաբերված նյութերի դամբարանը թվագրվում է Ք.Ա. V-IV դդ.:
բ. 2019-2021 թթ. պեղված դամբանային համալիրների ընձեռած տեղեկությունների հիման վրա կատարվեց Լեռնակերտի Վերի Բերդի դամբանադաշտի հնահասարակության սոցիալ-ժողովրդագրական դրության հետազոտություն: Խնդիրը քննվեց դամբանադաշտերի կառուցվածքի, կառուցապատման սկզբունքների, հայտնաբերված նյութական մշակույթի նմուշների և աճյունների մարդաբանական հետազոտության հիման վրա: Ձուգահեռ Վերի Բերդի դամբանադաշտի կառուցվածքը հետազոտվեց ըստ օդալուսանկարների և հուշարձանի մոդելավորման: Մա հնարավորություն տվեց ուրվագծելու արտաքին կառուցվածքներով տարբերվող և ըստ այդմ՝ տարբեր ենթախմբերում տեղորոշվող դամբանները, դրանց առանձնացման սկզբունքները և այլ հարցեր:
գ. Վիպական Հայկի կերպարից առանձնացվեց պատմական Հայկին վերաբերող մասը: Հայկ Նահապետի վիպական կերպարը քաջ հայտնի է Մովսես Խորենացու, Անանուն պատմիչի (Մեբեռու), մասամբ նաև հետագա մատենագիրների գրառումներից: Այդուհանդերձ, հայագետների հատուկ ուշադրությանը գրեթե չեն արժանացել հայախոս էթնոսի կյանքում այդ կերպարի նախատիպ պատմական (իրական) Հայկի իրականացրած բարեփոխումները: Կատարված ուսումնասիրությունը ցույց տվեց հայոց պետականության, հայ ժողովրդի ազգային ինքնագիտակցության, հայոց հնագույն միասնական պաշտամունքի ձևավորման գործում դրանց ունեցած դերի կարևորությունը:

2. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված հիմնական արդյունքները 2022թ.

ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնը 2022թ. շարունակել է իրականացնել «Շիրակի հնագիտական և պատմագագազրական ուսումնասիրություններ-3» գիտահետազոտական ծրագիրը /ղեկ.՝ պ.գ.թ. Արմեն Հայրապետյան/:

Հնագիտության գծով- 2022թ. շարունակվել են հայ-գերմանական համատեղ արշավախմբի աշխատանքները Ջրաձորի երկաթիդարյան ամրոց-բնակավայրի հայկական կողմում: Ընդարձակվել է 2020թ. դրված հետախուզական փոստրակը: Հայտնաբերված պատերի մնացորդները, սակայն ամբողջական կառույցի չեն վերածվել: Պեղումների արդյունքում հայտնաբերվել են քարից և ոսկորից աշխատանքային գործիքներ, բեկորային խեցեղեն, ինչպես նաև ազնիվ եղջերվի մեծ եղջյուր: Հայտնաբերված խեցեղենը թույլ է տալիս կառույցը թվագրել Ք.ա. VII դ.-ով: Այս և այլ փաստեր գալիս են ապացուցելու, որ ուրարտական ներխուժումից հետո ևս կյանքը բնակավայրում շարունակվել է:

Պատմագիտության գծով - 2022թ. հատուկ անունների ստուգաբանության միջոցով ապացուցվել է Ասորեստանյան սեպագիր արձանագրություններում հիշատակված Խուրուշ-կիա, Նաիրի և Արմիրալի երկրների տարածքում հնդեվրոպական-հայկական էթնիկ տարրի առկայությունը դեռևս սեպագրային դարաշրջանում: Շարունակվել է պատմական Տայք նահանգի պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրությունը: Քննվել են նահանգի հայ ազգաբնակչության ուժացման ընթացքն ու դրան նպաստող գործոնները: «Հայկական երկաթուղիների» շինարարության պատմության համատեքստում առանձին քննության առարկա է դարձել երկաթուղային բանվորների սոցիալական վիճակը: Ներկայացվել են այն պատճառները (իրավագուրկ վիճակ, ցածր վարձատրություն, արտադրական տրավմատիզմ, սոցիալական երաշխիքների և անվտանգության կանոնների բացակայություն), որոնք նպաստավոր պայմաններ ստեղծեցին XIXդ. վերջից երկրամասում սոցիալական շարժումների ակտիվացման համար: Բացահայտվել է 1918 և 1920 թթ. թուրք-հայկական պատերազմների ընթացքում թուրքական դիվանագիտության կողմից գործարկված «խաղաղության օրակարգով պատերազմելու», «խաղաղություն պարտադրելու» կամ այսպես կոչված «սողացող նվաճման» ռազմավարության էությունը: Հիմնավորել է թուրքական «խաղաղասիրությունից» պաշտպանվելու անհրաժեշտությունը: Շարունակվել է Ալեքսանդրապոլի գավառի XIXդ. երկրորդ կեսին և XXդ. սկզբի կրթամշակութային կյանքի ուսումնասիրությունը: Գիտական հանրության դատին է հանձնվել ալեքսանդրապոլցի մտավորական Կարապետ Հովհաննջանյանցի «Թոփալ-Թաթոս» կատակերգությունը:

Ազգագրության գծով –2022թ. խնդիր է դրվել հետազոտել Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատման ու տնտեսավարման նոր՝ պետական եղանակին անցնելիս Ալեքսանդրապոլի ավանդական տնտեսության մեջ առաջացած փոփոխությունները: Նախկինում զարգացած արհեստավորական ավանդույթներ ունեցող քաղաքում սկսվեցին լուրջ տեղաշարժեր, որոնց արդյունքում որոշակիորեն փոխվեցին ոչ միայն բնակչության հիմնական զբաղմունքները, այլև տնտեսական, հասարակական հարաբերություններն ու դրանով պայմանավորված նաև կենցաղավարման ձևերը: Մակայն, 1918 և 1920 թթ. թուրքական արշավանքներից հետո ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմաններում նման խորքային վերափոխումներն ընթացան դանդաղ: Շարունակվել է 2020թ. 44-օրյա պատերազմի հետտրավմատիկ, սոցիալ-հոգեբանական հիմնախնդիրների, պատերազմում հաշմանդամ դարձած, գերի ընկած, անհետ կորած, սպանված զինձառայողների ընտանիքների ստրեսա-

յին իրավիճակների և դրա հաղթահարման ուղիների ուսումնասիրությունը՝ պարզելու համար պատերազմի հնարավոր հետևանքները հայ ժողովրդի հետագա բարոյահոգեբանական և էթնոմշակութային նկարագրի վրա: Կատարվել է Գյումրու երգային ու բանաձևային բանահյուսության համակարգման ու տարբերակայնության քննություն: Քննվել են Շիրակի արդի երգիծական բանահյուսության ու նրա պոետիկայի առանձնահատկությունները:

Բանագիտության գծով - 2022թ. քննվել են Գյումրու արդի խոսվածքի ձևաբանական իրողությունները պատմական զարգացման մեջ: Ուսումնասիրության կիզակետում է եղել նաև մանկական բանահյուսական նյութերի ու հարսանեկան երգատեքստերի տեքստաբանական քննությունը: Վերլուծվել են մանկաշխարհին առնչվող գեղարվեստական պատկերները բանահյուսական ու հեղինակային միջավայրերում: Միաժամանակ կատարվել է Շիրակի և Մոկսի քնարական բանահյուսության տեքստերի՝ մասնավորապես հարսանեկան երգերի համեմատական վերլուծություն:

Արվեստագիտության գծով – 2022 թ. շարունակվել է Շիրակի տարածաշրջանին վերաբերող ողբերգի ժանրի տիպաբանական և ոճական առանձնահատկությունների հետազոտությունը: Քննության են առնվել ողբերգերի ժանրային առանձնահատկություններն ու հորինվածքային այն բաղադրիչները, որոնք ժամանակի ընթացքում պահպանել են կենսական կայունություն: Ճարտարապետական շերտագրական քննության հիման վրա պարզաբանվել են Անիի շրջանի Կարմիր վանքի Մ. Աստվածածին եկեղեցու կառուցման և վերակառուցման ժամանակահատվածները: Հաստատվել են Անի-Շիրակի և հայ ճարտարապետական մյուս դպրոցների և նրանց ազդեցության գոտիներում գտնվող շրջանների տարածաչափական ընդհանուր մտածողության երևույթները:

2022-ին Կենտրոնում իրականացվող ծրագրի շրջանակներում հրատարակվել են «Գիտական աշխատություններ» պարբերականի 25-րդ հատորի 1-ին (236 էջ) և 2-րդ (244 էջ) պրակները, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուն (312 էջ), 76 գիտական հոդվածներ (18-ը՝ արտերկրում) և գիտաժողովների 89 զեկուցումներ (18-ը՝ արտերկրում): Իրականացվել են «Չարենցը և Գյումրին» խորագրով միջազգային գիտաժողովը (9 մասնակից, 1-ը՝ արտերկրից), «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» խորագրով միջազգային գիտաժողովը (139 մասնակից, 15-ը՝ արտերկրից), «Ափինյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» խորագրով միջազգային գիտաժողովը (24 մասնակից, 2-ը՝ արտերկրից), «Եզանյանական ընթերցումներ» հնագիտական 2-րդ հանրապետական գիտաժողովը (21 մասնակից), «Ազգագրական ընթերցումներ» հանրապետական 2-րդ գիտաժողովը (12 մասնակից), «Մահմանադրականության ուղին. մարտահրավերներ և հեռանկարներ» խորագրով գիտաժողովը (7 մասնակից), 4 հնավայրերի պեղումներ, 38 ազգագրական գիտարշավներ և 14 գիտական սեմինարներ: ՇՀՀ կենտրոնի գիտական, գիտակազմակերպչական և հրատարակչական գործունեության մասին մանրամասն տեղեկատվությամբ հաշվետու տարում գործել են ֆեյսբուքյան էջը և համացանցում տեղադրված երկլեզվյա կայք-էջը /www.shirak-center.sci.am/:

ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն

Ա. Հայրապետյան

գիտքարտուղար

Ա. Ակոպով

3. Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները 2022թ.

Հաշվետու տարում ՀՀ ԿԳՄՄՆ գիտության կոմիտեի «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության պայմանագրային (թեմատիկ) ֆինանսավորման շրջանակներում գիտական թեմաների մրցույթի արդյունքներով կենտրոնում իրականացվում են երկու թեմաներ՝ ա. «Տայքը IX-XI դարերում (պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն)» և բ. «Հայ աշուղական արվեստը պատմաքննական լույսի տակ»:

«Շիրակի մանկական բանահյուսությունը» խորագրով ևս մեկ թեմա էլ իրականացվում է 2022թ. հոկտեմբերից «Երիտասարդ գիտաշխատողների հետազոտությունների աջակցության ծրագիր - 2022» ծրագրի շրջանակներում:

ա. «Տայքը IX-XI դարերում (պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն)» (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա. Ակոպով) թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ծրագրի կատարման հաշվետու տարում իրականացվել են նախկինում արված չափագրությունների համադրություններ և տիպաբանական վերլուծություններ, ինչպես նաև խնդրո առարկա ժամանակաշրջանի վերաբերյալ մամուլում և գիտական գրականության մեջ առկա Տայքին վերաբերող հրապարակումների վերլուծություն: 2022 թ. հուլիսի 26-30-ին թեմայի ղեկավար Ա. Ակոպովի, թեմայի կատարող Դ. Նահատակյանի և թուրքագետ Ս. Հակոբյանի մասնակցությամբ արշավախումբը եղել է Թուրքիայի հանրապետությունում, որտեղ՝ պատմական Տայքի ճակք, Ագորդացիոր և մասամբ Արսեացիոր գավառների տարածքում կատարվել են դաշտային հետազոտական աշխատանքներ: Ճշգրտվել է նշված գավառների գրեթե բոլոր բնակավայրերի և հուշարձանների տեղագրությունը, հայտնաբերվել են հուշարձաններ, որոնք առ այսօր հայագիտության մեջ անհայտ էին, կատարվել են այդ հուշարձանների լուսանկարահանում և չափագրություններ: Կատարված աշխատանքների արդյունքները կամփոփվեն հաջորդ տարում հրատարակվելիք Տայքի Ագորդացիոր և ճակք գավառների հուշարձանների եռալեզու կատալոգի մեջ: 2022 թ. թեմայի ղեկավարն ու կատարողները թվով 4 զեկուցումներով հանդես են եկել միջազգային գիտաժողովներում՝ «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. Հայագիտության արդի հիմնահարցեր» 11-րդ միջազգային գիտաժողով (23-24.09.2022), ինչպես նաև ՌԴ Դոնի Ռոստով քաղաքում «Ճարտարապետություն և արվեստ. տեսությունից պրակտիկա» միջազգային գիտաժողով (23-25.11.2022):

Հաշվետու տարում թեմայի շրջանակներում հրատարակվել է 4 գիտական հոդված:

բ. «Հայ աշուղական արվեստը պատմաքննական լույսի տակ» (ղեկ.՝ արվեստագիտ.թ. Հ. Հարությունյան) թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ծրագրի շրջանակներում հաշվետու տարում հավաքված նյութի պատմաքննական վերլուծությունը հավաստում է, որ հայ աշուղական կենտրոնները կամ համքարությունները ստեղծվել ու գործել են պատմամշակութային այնպիսի միջավայրում, որտեղ պահանջված է եղել ժողովրդապրոֆեսիոնալ բանաստեղծ-երաժշտի արվեստն ու ստեղծագործությունը: Ալեքսանդրապոլի աշուղական կենտրոնը, որը ձևավորվել էր Արևմտյան Հայաստանի նշանավոր քաղաքներում՝ Վանում, Կարինում, Բայազետում և Կարսում գործող աշուղական համքարությունների ավանդույթների վրա, բարձրացավ մի նոր մակարդակի՝ աշուղ Ջիվանու ջանքերի շնորհիվ: Ալեքսանդրապոլի աշուղական համքարությունը ի վերջո վերաճեց յուրահատուկ դպրոցի՝ քաղաքում ստեղծված հասարակական-քաղաքական նոր՝ ազգային ազատագրական գաղափարախոսության անմիջական ազդեցությամբ: Ամփոփվել են նաև վրացի և ադրբեջանցի աշուղա-

գետների հիմնադրույթները, որտեղ բացահայտվել են ոչ միայն տեղային և համընդհանուր մշակութային երևույթներ, այլև իրարամերժ ու թյուր ձևակերպումներ՝ առհասարակ աշուղական ավանդույթների, զարգացման օրինաչափությունների, երգերի ժանրային բնորոշիչների և այլ երևույթների պատմական և տեսական խնդիրների վերաբերյալ: Դրանց համակողմանի քննության արդյունքները կարևոր դեր են կատարելու արդի հայ աշուղագիտության պատմաքննական խնդիրների լուսաբանման, աշուղական բազմադարյա արվեստի իրական նկարագրի ու ժառանգության հանրահռչակման համար:

Կատարված աշխատանքի արդյունքները ամփոփվել են 8 գիտական հոդվածներում:

գ. «Շիրակի մանկական բանահյուսությունը» (ղեկ. բան. գիտ. թեկն. Հ. Մատիկյան) թեմայի իրականացման առաջին եռամսյակում կատարվել է արխիվային նյութերի ուսումնասիրություն (ԳԱԹ-ի, ՀՀ ԳԱԱ Հանգիտության և ազգագրության ինստիտուտի և Մատենադարանի արխիվների բանահյուսական ֆոնդերում), թեմային առնչվող նյութի մուտքագրում և համադրություն: Միջազգային գիտաժողովների շրջանակներում ընթերցվել են թեմայի վերաբերյալ երեք զեկուցումներ, մեկ հոդված ներկայացվել է տպագրության:

ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն

Ա. Հայրապետյան

գիտքարտուղար

Ա. Ակոպով

4. –

5. 2022 թ. հրապարակումների ցանկ

Մենագրություններ, ժողովածուներ

1. ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածու, Գյումրի, 2022, հ.25, պրակ 1, 236 էջ:
2. ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածու, Գյումրի, 2021, հ.25, պրակ 2, 244 էջ:
3. «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» 11-րդ միջազգային գիտաժողովի (Գյումրի, 23-25 սեպտեմբերի) նյութերի ժողովածու, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն, 2022, Երևան, «Գիտություն», 312 էջ:

Հոդվածներ, զեկուցումներ

1. Ավագյան Ի.Է., Պատվո բլուրը որպես մշակութային պահպանական միավոր և այնտեղ հանգչող հերոսները, Գյումրի, «ՀՀ ԿԳՄՄՆ Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան, «Կրթության և գիտության հիմնախնդիրներ», միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու», «ՇՊՀ», 2022, թիվ 1, պրակ Բ, էջ 52-63:
2. Ավագյան Ի.Է., Գյումրու Ալեքսանդրապոլի բերդի Ս. Ալեքսանդրայի եկեղեցու պատի տակ և մերձակայքում հանգչող հերոսները որպես հայ, ռուս և վրաց ժողովրդների բարեկամության խորհրդանիշ, Երևան, «Հյուսիսային համալսարանի հիմնադրման 25-ամյակին նվիրված «Մրցունակ կրթության և գիտության հիմնախնդիրները հարափոփոխ աշխարհում» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու», «Հյուսիսային համալսարան» հրատ., 2022, էջ 176-184:
3. Բազեյան Կ.Ռ., Արցախի ասեղնագործական դպրոցի շուրջ, Ստեփանակերտ, «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», հ. 10, 2022, էջ 129-136:
4. Բոյաջյան Ա.Գ., Մահտեսյան Հ.Շ., Հարավային Կովկասի վարչատարածքային բաժանումները և բնակչության էթնոկրոնական կազմի շարժընթացը XIX դ. երկրորդ կեսին, XX դ. սկզբին , Գյումրի, Մ. «Շիրակի պետական համալսարանի Գիտական տեղեկագիր», N 1, Պրակ Բ, 2002, էջ 39-52:
5. Գրքիկյան Լ.Հ., Ժամանակակից հայերենի չեզոք սեռի բայերի ստորոգառությունը, Վանաձոր, «Վանաձորի պետական համալսարանի Գիտական տեղեկագիր, Հումանիտար և հասարակական գիտություններ», հ. 1, 2022, էջ 17-29:
6. Ալեքսանյան Կ.Վ., Խաղաղության օրակարգով պատերազմելու թուրքական ռազմավարությունը 1918-1921թթ., Ստեփանակերտ, «Արցախի պետական համալսարանի Գիտական տեղեկագիր», Պրակ 2, 2022, էջ 95-108:
7. Հարությունյան Հ.Հ., Շիրակի երաժշտական բանահյուսության արդի դրսևորումները, Երևան, «Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի Տարեգիրք», հատոր Է, 2022, էջ 14-24:
8. Պետրոսեան Ս.Գ., Հնագոյն Բզունիքի արտօնեալ դասերի եւ պաշտամունքի մասին, Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս», N42/1 (ԽԲ/1), 2022, էջ 433-463:
9. Պետրոսյան Ս.Գ., Վիպական Հայկը, պատմական Հայկը և նրա ժառանգությունը, Երևան, «Վէմ համահայկական հանդէս», թիվ 1 (77) հունվար-մարտ, 2022, էջ 21-52:

10. Սահակյան Շ.Ա., Շիրակի արդի բնահյուսությունը, ծիսատոնական կենցաղը և հոգեբանությունը, «Նշխարներ Շիրակի բնավոր մշակույթից» ուղեցույց, Ծրագիրն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության «Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանության» դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում, Գյումրի, «Էլդորադո» հրատ., 2022, էջ 18-31:
11. Авагян И.Э., Оганнисян Г.А., Формирование городской телефонной сети в городе Александрополе в начале XX в. по источникам Национального архива Республики Армения, «Наука в современном мире: взгляд молодых ученых», Материалы VIII Международной научно–практической конференции молодых ученых, аспирантов и студентов (Грозный, 27–28 мая 2022 г.). Материалы Круглого стола «Аксиологический кризис человеческого бытия: гуманизм–трансгуманизм–посттрансгуманизм», Грозный, ЧГПУ, ЧГУ, АЛЕФ, 2022, 10-16:
12. Айвазян Г.С. Визит наместника Кавказа М. Николаевича в Александрополь в 1875 году. М., «Интернаука»: научный журнал, № 44 (267), Изд. «Интернаука», 2022, с. 23-27.
13. Айвазян Г.С. Общественный клуб города Александрополь. XXXIX International Multidisciplinary Conference “Recent Scientific Investigation”. Shawnee, USA, Proceedings of the Conference (December, 2022). Primedia E-launch LLC,. 2022, с. 61-67.
14. Акопов А.А., Пенякская операция российской армии 1855 года, Ставрополь, «Этнополитические конфликты на Кавказе и Ближнем Востоке и механизмы их урегулирования: история и современность», Материалы международной научно-практической конференции, 2022, с. 113-118.
15. Асатрян А.О., Жизнь и композиторская деятельность Ал. Спендиарова начала XX-ого века (по материалам Г. Тигранова), Budapest, «The scientific heritage», VOL 2, No 87 (87), 2022, pp. 3-6.
16. Базеян К.Р., Некоторые аспекты развития армянского народного искусства, Минск, «Сохранение нематериального историко-культурного наследия стран СНГ в контексте глобальных вызовов», Международный научно-практический семинар Сборник научных статей, БГУКИ, 2022, с. 88-94.
17. Оганнисян А.Л., О процессе создания историко-культурного заповедника-музея «Кумайри», актуальных проблемах и возможностях развития, Молодежный вестник СПбГИК, № 1 (17), 2022, с. 116-120.
18. Хачатрян Д.К., О некоторых проблемах фортепианного исполнительского искусства, М., сборник статей по материалам LXVI Международной научно-практической конференции «Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования», Изд. «Интернаука», № 11(59), 2022, с. 5-11.
19. Худавердян А.Ю., Енгибарян А.А., Матевосян Р.Ш., Варданян Ш.А., Хачатрян А.А., Петросян Л.А., Население эпохи поздней бронзы и раннего железного века из областей Ширака и Гегаркуника (Армения), по данным палеопотологии, Ерևան, «Հայաստանի բժշկագիտություն», հ. LXII, 3, 2022, էջ 136-149:
20. Акоров А., Наурапетян А., The issue of Tayk’s ethnic identity and the spreading of Orthodoxy In Tayk, Praha, Czech Republic, «Sciences of Europe», No 106, 2022, pp. 39-42.

21. Asatryan A., "General piano" subject teaching peculiarities in music higher education institutions, Rotterdam, XX International Multidisciplinary Conference "Innovations and Tendencies of State-of-Art Science". Proceedings of the Conference (June, 2022), 2022, pp. 27-34.
22. Bazeyan K., Aghanyan G., "The Greek Population of the Province of Alexandropol during the Turkish Invasions of 1918-1920: An Analysis based on Oral History", Athens, «Athens Journal of History», Volume 8, Issue 4, October, 2022, pp. 321-332.
23. Bazeyan K., Aghanyan G., "The dynamic of Alexandropol-Leninakan-Gyumri intra-territorial changes (historical-cultural perspective)", Yerevan, "Review of Armenian studies", N 3 (30), 2022, 3, էջ 133-148:
24. François Fichet de Clairfontaine and Stéphane Deschamps in collaboration with Felix Ter-Martirossov, Vincenzo Mutarelli, Anna Azyzyan, Armine Gabrielyan, Varduhi Melikyan, **Hamazasp Khachatryan** and **Larisa Yeganyan** ; Achaemenid ceramics from the site Beniamin II (Shirak, Armenia): the end of the 6th to the mid 4th centuries BC, Yerevan-Oxvord, «Aramazd, Armenian journal of near eastern studies», volum XV (1-2), 2022, pp. 203-250:
25. **Khachatryan H., Yeganyan L.,** Petrosyan L., Newly discovered Early and Middle Bronze Age tombs in Shirak, Yerevan-Oxvord, «Aramazd, Armenian journal of near eastern studies», volum XV (1-2), 2022, pp. 25-42.
26. Harutyunyan H., "The Art of Ashugh in the musical Life of Alexandropol". Praha, «Sciences of Europe», No 93, 2022, pp. 9-12.
27. Harutyunyan H., "About Armenian folk lamentation songs". Praha, «Sciences of Europe», No 97, 2022, pp. 6-11
28. Harutyunyan H., "Patriotic Songs of Ashugh Jivani". Praha, «Sciences of Europe», No 102, 2022, pp. 15-22.
29. Matikyan H., "The Purview Of Equivalence In The Context Of Children's Literature Translation, Concordia Discors vs. Discordia Concors, Sucava (Romania)", «International Journal for Researches into Comparative Literature, Contrastive Linguistics, Cross-Cultural and Translation Strategies», no. 17-18, 2022, pp. 23-28.
30. Vardanyan B., Mkrtychyan L., "Modelling of Bronze and Iron Age Monuments at the Northwestern Slopes of Mount Aragats based on a Case Study of Lernakert, Systemizing the Past, Papers in Near Eastern and Caucasian Archaeology Dedicated to Pavel S. Avetisyan on the Occasion of His 65th Birthday, London, Archaeopress, 2022, pp. 446-453.

Հողվածները հրատարակվել են ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» հողվածների պարբերական ժողովածուում, Գյումրի, 2022, հ. 25, պրակ 1, 236 էջ:

1. Ալեքսանյան Կ.Վ., Աբրեյան Հ, Տեղական իշխանության մարմինների գործունեությունը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1918թ. մայիս-դեկտեմբերին, էջ 89-99:
2. Ակոպով Ա.Ա., Նահատակյան Դ.Ս., Ագորդացիոր գավառի պատմաճարտարապետական հուշարձանների տեղագրության ու արդի վիճակի շուրջ, էջ 52-60:
3. Այվազյան Գ.Ս., Ալեքսանդրապոլի դպրոցների պատմությունն աշակերտների հիշողություններում, էջ 61-73:
4. Բազեյան Կ.Ռ., Աղանյան Գ.Թ., Շիրակի պանրագործական մշակույթը, էջ 5-15:

5. Գրքիկյան Լ.Հ., Ժամանակակից հայերենի չեզոք սեռի բայերի ենթակատարությունը, էջ 143-152:
6. Հայրապետյան Ա.Ս., Դրվագներ անդրկովկասյան երկաթուղու շինարարության պատմությունից, էջ 74-81:
7. Հայրապետյան Ս.Ա., Վարդանյան Ա.Ա., Բայական հիմքով վերջածանցավոր բաղադրությունները գրաբարում, էջ 133-142:
8. Հարությունյան Հ.Հ., Ողբերգի ժանրային մի քանի առանձնահատկությունների շուրջ, էջ 184-189:
9. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Ջաննի Ռոդարիի հեքիաթագրության առանձնահատկությունները, էջ 160-168:
10. Մատիկյան Հ.Հ., Գ. Սրվանձոյանցի՝ մանկաշխարհին առնչվող գրառումները (բանահյուսական այլ նյութերի համադրությամբ), էջ 107-112:
11. Նահատակյան Դ.Ս., Ակոպով Ա.Ա., Գրիգորյան Ա.Ա., Եղեգնամոր (Չանգլի) եկեղեցին IX-XIդդ. Տայք-Գուգարքի միջնադարյան հայկական ճարտարապետական դպրոցի համատեքստում, էջ 208-216:
12. Պետրոսյան Ս.Գ., Ուրարտական թագավորության կազմավորման մասին, էջ 33-41:
13. Սահակյան Կ.Ա., Բանաձևային կայուն դարձվածքների ազդեցությունը անձի ինքնապաշտպանական մեխանիզմների հզորացման գործընթացում, էջ 153-161:

Հոդվածները հրատարակվել են ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածուում, Գյումրի, 2022, հ. 25, պրակ 2, 244 էջ:

1. Ասատրյան Ա.Հ., Գեորգի Տիգրանովը «Նամուս» օպերայի մասին, էջ 201-209:
2. Ավագյան Ի.Է., «Կումայրի» արգելոց-թանգարանի ֆոնդերում պահպանվող Շիրակավանից գտնված պատահական գտածոների շուրջ, էջ 91-99:
3. Բոյաջյան Ա.Գ., Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի շարժընթացը (XXդ. վերջ XXIդ. սկիզբ), էջ 184-193:
4. Հայրապետյան Ա.Ս., Ալեքսանդրապոլ-Կարս երկաթգծի շինարարության բանվորների սոցիալական վիճակը, էջ 164-174:
5. Հայրապետյան Ս.Ա., Գիտական լրատու, էջ 228-236:
6. Հարությունյան Հ.Հ., Ողբերգի ժանրը Շիրակի արդի երաժշտական բանահյուսության մեջ, էջ 210-220:
7. Հովհաննիսյան Ռ. Պ., Շիրակի արդի երգիծական բանահյուսությունը, էջ 51-58:
8. Մատիկյան Հ.Հ., Մտափոխությունը՝ որպես հղիության ցուցիչ (բանահյուսական նյութերի համատեքստում), էջ 59-66:
9. Պետրոսյան Լ.Ս., Երվանդ Վերջինի տոհմաբանության շուրջ, էջ 155-163:
10. Պետրոսյան Ս.Գ., Խուբուշկիա և Արմիրալի երկրների նույնության ու բնույթի մասին, էջ 145-154:

Հոդվածները հրատարակվել են «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը, հայագիտության արդի հիմնահարցեր» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Երևան, 2022, 312 էջ:

1. Ալեքսանյան Կ.Վ., Խաղաղության օրակարգով պատերազմելու թուրքական ռազմավարությունը 1918-1921թթ., էջ 120-122:
2. Ակոպով Ա.Ա., Տայքի հայ բնակչությունը համաձայն XVI դարի օսմանյան հարկացուցակների, էջ 70-73:
3. Ակոպով Ա.Ա., Նահատակյան Դ.Ս., Հայրապետյան Ա.Ս., Ճակք գավառի հուշարձանների տեղագրության և արդի վիճակի շուրջ, էջ 213-216:
4. Այվազյան Գ.Ս., Ալեքսանդրապոլի տարրական դպրոցների նկարագրությունը «Թոփալ-Թաթոս» կատակերգությունում, էջ 126-128:
5. Ասատրյան Ա.Հ., Գեորգի Տիգրանովը «Նամուս» օպերայի մասին, էջ 227-230:
6. Ավազյան Ի.Է., Հովհաննիսյան Հ.Ա., Ալեքսանդրապոլի կապի հանգույցը ըստ Հայաստանի ազգային արխիվի աղբյուրների, էջ 100-103:
7. Բազեյան Կ.Ռ., Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի տնտեսությունը 1920-1930-ական թթ, էջ 152-153:
8. Գրիգորյան Ա.Ա., Պատմական Տայք նահանգի հայտնի հուշակոթողների ուսումնասիրություն, էջ 209-210:
9. Խաչատրյան Հ.Հ., Նոր մոտեցում Վահագնի առասպելի իմաստաբանությանը, էջ 269-272:
10. Նահատակյան Դ.Ս., Ակոպով Ա.Ա., Գրիգորյան Ա.Ա., Ասփակի վանական համալիրի ճարտարապետական ուսումնասիրությունները, էջ 210-212:
11. Մելիք-Ադամյան Հ.Հ., Խաչատրյան Հ.Հ., Իռլանդացի ճանապարհորդ Հենրի Լինչի ուսումնասիրությունները Շիրակի պատմական շրջանում, էջ 75-77:
12. Հայրապետյան Ա.Ս., Ալեքսանդրապոլ-Կարս երկաթգծի շինարարության բանվորների սոցիալական վիճակը, էջ 94-97:
13. Հարությունյան Հ.Հ., Օրորի ժանրը Շիրակի արդի երաժշտական բանահյուսության մեջ, էջ 232-235:
14. Հովհաննիսյան Ա.Լ., Համառոտ ամփոփագիր Գյումրու թանգարանների ստեղծման ընթացքից, էջ 198-200:
15. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., «Տղա Դավթի և աղջիկ Խանդութի հեքիաթի» լեզվաոճական քննությունը, էջ 242-245:
16. Մատիկյան Հ.Հ., Մաքդաուել Ռոբերտ, Լեռների բանահյուսություն. միջգիտակարգային ուսումնասիրություն, էջ 200-204:
17. Մատիկյան Հ.Հ., Շիրակի քնարական բանահյուսության լեզվաբանագիտական քննություն, էջ 186-189:
18. Բոյաջյան Ա.Գ., Շիրակի և Լոռու մարզերի բնակչության բնական վերարտադրության հիմնական ցուցանիշների վերլուծությունը, էջ 172-174:
19. Պետրոսյան Լ.Ս., Երվանդ Վերջինի տոհմաբանության շուրջ, էջ 60-62:
20. Պետրոսյան Ս. Գ., Խուրուշկիա և Արմիրալի երկրների նույնության ու բնույթի մասին, էջ 57-60:
21. Սահակյան Կ. Ա., Հայրենիքի ֆենոմենը Արցախյան 44-օրյա պատերազմի համատեքստում (Էթնոհոգեբանական ուսումնասիրություններ), էջ 204-206:
22. Վարդանյան Բ.Վ., Լեռնակերտի դամբանադաշտի թաղման կառույցների ձևափոխությունները բրոնզի և երկաթի դարերում (մ.թ.ա. 16-10-րդ դարեր), էջ 23-25:

23. Վարդանյան Բ.Վ., Մկրտչյան Լ.Ա., Ղազարյան Ն.Ա., Ջարիկյան Ն.Հ., Ղազարյան Գ.Մ.,
Հախվերդյան Ա.Ս., Շահմուրադյան Մ.Ս., Թլիկ 4 Բնակավայրի պեղումների նախնական
արդյունքները (2021 թ.), էջ 25-28:

ՇՀՀ կենտրոնի տնօրեն՝

Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

գլխավոր տնօրեն՝

Ա. ԱԿՈՊՈՎ

6. Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Տնօրեն՝ պ. գ. թ., դոցենտ Ա. Ս. Հայրապետյան,
Գիտքարտուղար՝ պ. գ. թ. Ա. Ա. Ակոպով,
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@shirakcenter.sci.am, hkentron@mail.ru,
Կայքէջ՝ www.shirakcenter.sci.am

7. —

8. —

9. Տեղեկություններ հաշվետու տարում պատվավոր կոչումների և պարգևատրումների արժանացած գիտնականների մասին

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի 25-ամյակի կապակցությամբ Ս. Հայրապետյանը, Հ. Խաչատրյանը, Ս. Պետրոսյանը և Ա. Հայրապետյանը պարգևատրվել են ՀՀ ԳԱԱ նախագահի «**Գովեստագրերով**», Ա. Ակոպովը, Լ. Կոստանյանը, Կ. Բազեյանը, Ռ. Հովհաննիսյանը և Հ. Մատիկյանը ՀՀ Շիրակի մարզպետի «**Շնորհակալագրերով**», Ա. Հայրապետյանը՝ «**Պատվոգրով**», Ա. Բոյաջյանը, Գ. Այվազյանը, Ի. Ավագյանը, Հ. Հարությունյանը, Բ. Վարդանյանը, Ա. Մառաջյանը, Կ. Ալեքսանյանը, Լ. Պետրոսյանը և Ե. Վարոսյանը՝ ՀՀ Գյումրու համայնքապետի «**Շնորհակալագրերով**»:

10. Գիտության և կրթության ոլորտում համագործակցությունը ՀՀ բուհերի և այլ կազմակերպությունների հետ՝ նշելով համատեղողների թվաքանակն ըստ կազմակերպությունների, յուրաքանչյուր կազմակերպության հետ համատեղ հրապարակումները

ՇՀՀ կենտրոնը հաշվետու տարում համագործակցել է ԳԱԱ հայագիտական ինստիտուտների, ԵՊՀ-ի, ՀՊՄՀ-ի, ՃՇԱՀ-ի, ՎՊՀ-ի, ՇՊՀ-ի, ՀՊՏՀ Գյումրու մասնաճյուղի, ԵՊԿ Գյումրու մասնաճյուղի, Եվրոպական համալսարանի Գյումրու մասնաճյուղի և ՀԳՊԱ Գյումրու մասնաճյուղի հայագիտական ամբիոնների, Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի հին ձեռագրերի ինստիտուտի, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի, Կոմայրի պատմամշակութային արգելոց-թանգարանի, Ալ. Թամանյանի անվան ճարտարապետության թանգարան-ինստիտուտի, Հայոց ազգագրության, Հայաստանի պատմության ազգային, Գյումրու երկրագիտական և ժող. ճարտարապետության ու քաղաքային կենցաղի թանգարանների, ԳԱԹ-ի և այլ պետական ու հասարակական կազմակերպությունների հետ:

Համատեղողների թիվը՝ 5 (ՇՊՀ), 3 (ԵՊԿ Գյումրու մասնաճյուղ), 2 (ՇԵԹ), 1 (ՀԱԻ), 2 (Եվրոպական համալսարանի Գյումրու մասնաճյուղ), 3 (ՀՊՏՀ Գյումրու մասնաճյուղ):
2022թ. եղել են 5 համատեղ հրապարակումներ. ԳԱԱ ՀԱԻ (2), ՇՊՀ (1), ՃՇԱՀ (2):

ՇՀՀ կենտրոնի տնօրենի՝
գիտքարտուղար՝

Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
Ա. ԱԿՈՊՈՎ

Աղյուսակ 1

2022թ. Թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ

N	Կազմակերպությունը	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (n) և ֆինանսավորման ծավալը (X հազ.դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային ֆինանսավորում	Թեմատիկ ֆինանսավորում	Տնտ. Պայմանագրեր
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	«ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ		43748.9	13372.0	

Աղյուսակ 2

Աղյուսակ 3

Կազմակերպության անցկացրած հանրապետական և միջազգային միջոցառումները

N	Միջոցառման անվանումը	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	Այդ թվում՝ արտ. երկրներից
1	2	3	4	5
1.	«Եզանյանական ընթերցումներ» հնագիտական 2-րդ հանրապետական գիտաժողով	Գյումրի, 03 հունիսի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն	21	
2.	«Սահմանադրականության ուղին. մարտահրավերներ և հեռանկարներ» խորագրով գիտաժողով	Գյումրի, 05 հուլիսի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, ՀՀ Շիրակի մարզպետարան, Շիրակի պետական համալսարան	7	
3.	«Ազգագրական ընթերցումներ» հանրապետական 2-րդ գիտաժողով	Գյումրի, 05 օգոստոսի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն	12	
4.	«Չարենցը և Գյումրին» միջազգային գիտաժողով	Գյումրի, 09 սեպտեմբերի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն, Շիրակի մարզային գրադարան	9	1
5.	«Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» միջազգային գիտաժողով	Գյումրի, 23-24 սեպտեմբերի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն	139	15
6.	«Ափիսյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» միջազգային գիտաժողով	Գյումրի, 12-13 նոյեմբերի 2022թ., ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոն	24	2

Աղյուսակ 4

Աշխատակիցների արտասահման (այդ թվում՝ ԱՊՀ երկրներ) կատարած գործուղումներ

N	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Գործուղված գիտնականների քանակը		
			Գիտաժողովների մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	2	3	4	5	6
1	«Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ	Թուրքիայի հանրապետություն Ուրբեկստան Բելոռուս	1 1	2 1 1	

Աղյուսակ 5

Կազմակերպությունում արտասահմանյան գիտնականների ընդունելությունը

N	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Ընդունված գիտնականների քանակը		
			Գիտաժողովների մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	2	3	4	5	6
1	«Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն» ՊՈԱԿ	ՌԴ, Ղազախստան, Վրաստան, Էստոնիա, ԱՄՆ Հնդկաստան Մեծ Բրիտանիա Գերմանիա, Հունաստան, Չեխիա	5 1 3 1 1 3 1 1 1	3 1 1 1 4 1	3 2 1

Աղյուսակ 6
Աղյուսակ 7

ԳԱԱ գիտաշխատողների 2022թ. հրապարակումների ընդհանուր քանակը

№	Կազմակերպությունը	Մենագրություններ, հոդվածների ժողովածուներ, գլուխ(ներ) գրքերում		Ուսումնական ձեռնարկներ, դասագրքեր		Հոդվածներ գրախոսվող ամսագրերում		Հոդվածներ գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	3	-	-	-	32	14	26	4	13	6

Աղյուսակ 8

Աղյուսակ 9

Աշխատողների թվաքանակի ամփոփ տվյալներն առ 01.01.2023թ.

N	Կազմակերպությունը	Աշխատողների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատողների թիվը	ԳԱԱ ակադեմիկոսներ	ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
1	2	3	4	5	6	7	8
	«ՇՀՀ կենտրոն» ՊՈԱԿ	22	19	----	----	2	13

Աղյուսակ 10

ГОДОВОЙ ОТЧЕТ

Об основных результатах научной и научно-организационной деятельности 2022г. Ширакского центра арменоведческих исследований НАН РА

1. Основные результаты деятельности ШЦАИ НАН РА за 2022г. следующие:

В рамках научной темы «Археологические и историко-культурные исследования Ширака-3» (рук. к.ист.н. А.Айрапетян).

а. Ранее раскопанные части крепость-поселения Азатана эпохи железа были очищены и законсервированы. Параллельно были раскопаны 2 гробницы. Один из них был грунтовым захоронением и находится на территории, прилегающей ко II некрополю Азатана. Гробница была покрыта плитой весом 6-7 тонн. В центре камеры, перед лежащим на правом боку скрюченным скелетом, были один сосуд с двумя ручками, кувшин, большая тарелка и глиняная чаша. Перед ногами были найдены железный кинжал и железное копье. Под восточной стеной камеры находился бронзовый пояс длиной около 80 см. После того, как погребение I и сопутствующие материалы были изъяты, под ним было вскрыто другое захоронение. Перед лежащим на правом боку скрюченным скелетом стоял кувшин с железным кинжалом на краю. По найденным материалам гробница датируется IX-VIII вв. до н. э. II гробница была обнаружена на территории поселения. В каменной камере, направленной с востока на запад, были найдены 2 скорчившихся скелета мужчины и женщины, обращенных лицом друг к другу, 2 бронзовых согнутых браслета и бусы. По найденным материалам гробница датируется V-IV вв. до н. э.

б. На основе сведений, полученных из раскопок некрополей в 2019-2021гг. проведено исследование социально-демографического положения древнего общества Верхней крепости некрополя Лернакерта. Проблема рассматривалась на основе структуры некрополей, принципов строительства, найденных образцов материальной культуры и антропологических исследований останков. Параллельно структура некрополя исследована по данным аэрофотосъемки дроном и моделирования. Это позволило наметить некрополи, различающиеся по внешнему устройству и, в соответствии с этим, находящиеся в разных подгруппах, принципы их разделения и другие вопросы.

в. От персонажа эпического Айка была отделена часть исторического Айка. Эпический характер Айка Наапета хорошо известен по записям Мовсеса Хоренаци, анонимного историка (Себеоса), а отчасти и по записям более поздних летописцев. Тем не менее реформы, проведенные прообразом исторического (реального) Айка в жизни армяноязычного этноса, почти не были достойны особого внимания арменоведов. Проведенное исследование показало важность их роли в становлении армянской государственности, национального самосознания армянского народа, становлении древней единой религии армян.

2. Основные результаты по базовому финансированию в 2022 году.

ШЦАИ НАН РА за 2022г. продолжил осуществление научной темы «**Археологические и историко-культурные исследования Ширака-3**» (рук. к.ист.н. А.Айрапетян).

По археологии – в 2022 г. продолжились работы совместной армяно-германской экспедиции на армянской стороне в крепости-поселении Джрадзор эпохи железа. Расширен заложенный в 2020 году разведочный шурф. Остатки обнаруженной стены, однако, не были превращены в законченное сооружение. В результате раскопок были обнаружены каменные и костяные орудия труда, фрагментарная керамика, а также крупный олений рог. Обнаруженная керамика позволяет датировать постройку к VII в. до нашей эры. Эти и другие факты свидетельствуют о том, что даже после урартского военного вторжения жизнь в поселении продолжалась.

По историографии - в 2022 г. через этимологию особых имен доказано существование индоевропейско-армянского этнического элемента на территории стран, упоминаемых в ассирийских клинописных надписях - Хубушкия, Наири и Армиралли, еще в клинописную эпоху. Продолжилось историко-этнографическое изучение исторической провинции Тайк. Рассмотрен процесс ассимиляции армянского этнического населения края и факторы, способствующие этому. В контексте истории строительства «Армянских железных дорог» социальное положение железнодорожников стало предметом отдельного исследования. Приведены причины (бесправное положение, низкий уровень зарплаты, производственный травматизм, отсутствие социальных гарантий и правил безопасности), создавшие благоприятные условия для активизации общественных движений в регионе с конца XIX в. была выявлена сущность стратегии, применяемой турецкой дипломатией во время турецко-армянских войн 1918 и 1920 гг. «войны с мирной повесткой дня», «принуждения к миру» или так называемого «ползучего завоевания». Обоснована необходимость защиты от турецкого «миролюбия». Продолжено изучение образовательно-культурной жизни в Александропольской губернии во второй половине XIX и начале XX вв. На суд научной общественности вынесена комедия «Топал-Татос» Карапета Ованджянца, интеллигента из Александрополя.

По этнографии – в 2022 г. была поставлена задача исследовать изменения в традиционном хозяйстве Александрополя при переходе к новому государственному устройству и установлении советской власти в Армении. В городе с ранее сложившимися ремесленными традициями начались серьезные изменения, в результате которых в известной степени изменились не только основные занятия населения, но и экономические и социальные отношения и вытекающие из них жизненные уклады. Однако в 1918 и 1920гг. в сложных социально-экономических условиях, создавшихся после турецких завоеваний, столь глубокие преобразования происходили медленно. Продолжено изучение посттравматических, социально-психологических проблем, стрессовых ситуаций семей инвалидов, пленных, пропавших без вести и погибших военнослужащих 44-дневной войны 2020 г. и путей их преодоления, для выявления последствий войны на дальнейший морально-психологический и этнокультурный облик армянского народа. Проведено исследование систематизации и вариации песенно-формального фольклора Гюмри. Рассмотрены особенности современного сатирического фольклора Ширака и его поэтики.

По языковедению – в 2022 г. рассмотрены морфологические изменения современной речи гюмрийцев в историческом развитии. В центре внимания исследования также находился текстовый анализ детских фольклорных материалов и текстов свадебных песен. Проанализированы художественные образы, связанные с детством, в фольклорной и авторской среде. В то же время был проведен сравнительный анализ лирических фольклорных текстов Ширака и Мокса, в частности свадебных песен.

По искусствоведению - в 2022 г. продолжилось исследование типологических и стилистических особенностей жанра скорбных песен, связанной с Шираком. Рассмотрены жанровые особенности скорбных песен и те сочинительные компоненты, которые с течением времени сохра-

нили жизненную устойчивость. На основе архитектурно-стратиграфического исследования уточнены периоды строительства и реконструкции церкви Св. Аствацацин Красного монастыря района Ани. Подтверждены явления общего пространственного мышления Ани-Ширакской и других армянских архитектурных школ, находящихся в зоне их влияния.

В 2022 г. в Центре в рамках проводимой программы были опубликованы 1-й (236 стр.) и 2-й (260 стр.) праки 25-го тома периодического сборника Центра “Научные труды”, сборник материалов международной конференции «Историко-культурное наследие Ширака. Современные вопросы арменоведения» (312 страниц), 76 научные статьи (18 зарубежом) и 89 докладов конференций (18 зарубежом). Проведены международные конференции: «Чаренц и Гюмри» (9 участников, 1 из-за рубежа); «Историко-культурное наследие Ширака. Современные вопросы арменоведения» (139 участников, 15 из-за рубежа); «Апиняновские чтения. Современные проблемы традиционной музыки» (24 участников, 2 из-за рубежа); 2-я республиканская археологическая конференция «Эганяновские чтения» (21 участника); 2-я республиканская конференция «Этнографические чтения» (12 участников); «Путь конституционализма. Вызовы и перспективы» (7 участников). Проведены 4 раскопки археологических памятников, 38 этнографические экспедиции и 14 научных семинаров. Действовали двуязычный сайт (www.shirakcenter.sci.am) Центра и страница на фейсбуке, с подробной информацией о научной, научно-организационной и издательской деятельности Центра.

Директор ШЦАИ

А. Айрапетян

Научный секретарь

А. Акопов

3. Основные результаты по тематическому финансированию в 2022 году.

В отчетном году в результате конкурса научных тем, в рамках тематического финансирования «Научной и научнотехнической деятельности» комитета науки МОНКС РА, в Центре осуществляются две темы.

а. «Тайк в IX-XI веках (историко-архитектурное исследование)»

б. «Армянское ашугское искусство в историко-критическом свете».

С октября 2022 г. в рамках программы «Программа поддержки исследований молодых научных работников - 2022» реализуется еще одна тема «**Детский фольклор Ширака**».

а. «Тайк в IX-XI веках (историко-архитектурное исследование)», (рук. к.и.н. А. Акопов) в отчетном году проведено сопоставление, сравнение и типологический анализ ранее сделанных исследований, а также анализ публикаций о Тайке в печати и научной литературе рассматриваемого периода. В 2022г. 26-30 июля экспедиция с участием руководителя темы А. Акопова, исполнителя темы Д. Наатакяна и тюрколога С. Акопяна находилась в Республике Турция, где велись полевые исследования на территории исторических провинций Тайка Чакк, Азордатспор и частично Арсеацпор. Была уточнена топография почти всех поселений и памятников в упомянутых провинциях, найдены неизвестные в арменоведении памятники, произведены фотографии и обмеры этих памятников. Итоги работ будут обобщены в трехязычном каталоге памятников Азордатспор и Чакк провинции Тайк, который будет опубликован в следующем году. В 2022 г. руководитель темы и исполнители выступили с 4 докладами на международных научных конференциях: «Историко-культурное наследие Ширака. Современные вопросы арменоведения» 11-я международная конференция (23-24.09.2022), а также «Архитектура и искусство. От теории к практике» международная конференция в городе Ростов на Дону РФ (23-25.11.2022).

В отчетном году в рамках темы опубликовано 4 научные статьи.

б. В рамках тематического финансирования программы «**Армянское ашугское искусство в историко-критическом свете**» (рук. к. искусствоведения А. Арутюнян), историко-критический анализ материала, собранного в отчетном году подтверждает, что армянские ашугские центры создавались и работали в такой историко-культурной среде, где было востребовано искусство и творчество народного профессионального поэта-музыканта. Ашугский центр Александрополя, сформировавшийся на ашугских традициях знаменитых городов Западной Армении - Ван, Карин, Баязет и Карс, благодаря усилиям Ашуга Дживана поднялся на новый уровень. Ашугское сообщество Александрополя со временем переросло в своеобразную школу под непосредственным влиянием созданной в городе новой общественно-политической национально-освободительной идеологии. Также были обобщены основные положения грузинских и азербайджанских ашуговедов, где были выявлены не только местные и всеобщие культурные явления, но и взаимоисключающие и ложные формулирования об историко-теоретических вопросах ашугских традиций, закономерностях развития, жанровых особенностях песен и других явлений. Результаты их комплексного изучения сыграют важную роль в выяснении историографических проблем современного армянского ашугского искусства, популяризации реального описания и наследия многовекового ашугского искусства.

Результаты выполненной работы обобщены в 8 научных статьях.

в. В первом триместре реализации темы «**Детский фольклор Ширака**» (рук. к. филол. н. А. Матикян) было проведено изучение архивных материалов (в фольклорных фондах архивов МЛИ им. Ег. Чаренца, Института археологии и этнографии НАН РА и Матенадарана), внесение и сопоставление материала по теме. В рамках международных конференций зачитано три доклада по теме, одна статья представлена к публикации.

Директор ШЦАИ
Научный секретарь

А. Айрапетян
А. Акопов

ANNUAL REPORT

on the main results of scientific research and scientific organizational activities of Shirak Center for Armenological Studies of the RA National Academy of Sciences in 2022

1. The most important results of the activities of 2022 of Shirak Center for Armenological Studies of the RA NAS are as follows:

"Within the scientific framework of "Archaeological and Historical-Ethnographic Studies of Shirak-3" /supervisor: PhD in History, Armen Hayrapetyan/:

a) The previously excavated parts were cleaned and conserved in the ironclad fortress-settlement of Azatan. One of them was a ground burial and was located next to the second necropolis of Azatan. The burial ground was covered with a slab weighing 6-7 tons. In the center of the cell, in front of the skeleton lying crouched on the right side, two-pot vessel, a jar, a large plate were found. An iron dagger and a three-pointed spear were found in front of the legs. Under the eastern wall of the cell a bronze belt was placed about 80 cm long. After having removed the accompanying materials and burial ground 1, another burial was opened beneath it. In front of the skeleton crouched on the right side was a jar with an iron dagger resting on its lip. According to the materials, the burial ground dates back to IX-VIII century BC. Burial ground II was discovered in the area of the settlement. In an east-west stone box chamber, 2 crouched skeletons, a man and a woman, facing each other, 2 bronze, bent bracelets and beads were found. According to the discovered materials, the burial dates back to V-IV century BC.

b) On the basis of the information provided by the excavated burial complexes in 2019-2021, a research was carried out on the socio-demographic situation of the ancient society of the Verin(Upper) Berd burial ground of Lernakert. The problem was examined on the basis of the structure of the necropolises, the principles of the construction, the samples of material culture found and the anthropological research of the remains. The structure of the burial ground of the parallel Verin Berd was investigated according to aerial photographs and modeling of the monument. This made it possible to outline the burials with different external structures and sub-groups, the principles of their separation and other issues.

c) The part concerning the historical Hayk was separated from the character of the epic Hayk. The novelistic character of Hayk Nahapet is well known from the records of Movses Khorenatsi, the Anonymous historian (Sebeos), and partly also from the records of later chroniclers. Nevertheless, the reforms carried out by the prototype historical (real) Hayk in the life of the Armenian-speaking ethnos almost did not receive special attention from Armenologists. The conducted study showed the importance of their role in the formation of Armenian statehood, the national self-consciousness of the Armenian people, and the formation of the ancient unified religion of the Armenians.

2. The main results of 2022 obtained with basic financing

In 2022 Shirak Center for Armenological Studies of the RA NAS continued to carry out the research project "**Archaeological and Historical-Ethnographic Studies of Shirak-3**" /supervisor: PhD, Armen Hayrapetyan/:

In the field of Archeology- In 2022 the works of the Armenian-German joint expedition groups continued on the Armenian side of the Jradzor iron fortress-settlement. The test excavation of 2020 was expanded. The remains of the discovered wall, however, did not turn into a complete structure. As a result of the excavations, stone and bone tools, fragmentary pottery, as well as a large deer horn were found. The discovered pottery allows us to date the structure to VII century BC. These and other facts come to prove that even after the Urartian invasion, life continued in the settlement.

In the field of Historiography-Through the etymology of special names (2022), the existence of the Indo-European-Armenian ethnic element in the territory of Khubushkia, Nairi and Armiral countries mentioned in the Assyrian cuneiform inscriptions has been proved even in the cuneiform era. The historical-ethnographic study of the historical Taik Province was continued. The process of assimilation of the Armenian ethnic population of the province and the factors contributing to it were examined. In the context of the history of the construction of "Armenian Railways", the social condition of railway workers has become the subject of a separate investigation. The reasons (disenfranchised state, low unemployment, industrial traumatism, lack of social guarantees and safety rules) that created favorable conditions in the 19th century were presented for the activation of social movements in the region from the end. During the Turkish-Armenian wars, the military nature of "warfare with a peace agenda", "enforce peace" or so-called "creeping conquest" launched by Turkish diplomacy. The need for protection Turkish "playfulness" was certified. The study of educational and social life was carried out concerning the province of Alexandropol in the second half of the XIX and the beginning of XX centuries. The comedy "Topal-Tatos" by Karapet Hovhanjanyants (an intellectual from Alexandropol), caught the attention of scientific community.

In the field of Ethnography-In 2022 the task was set to research the changes that occurred in the traditional economy of Alexandropol during the transition to the new state mode of establishment and management of the Soviet system in Armenia. In the city with previously developed craft traditions, serious changes began, as a result of which not only the basic occupations of the population, but also the economic and social relations and the resulting ways of living changed to a certain extent. However, in 1918 and 1920 under difficult socio-economic conditions created after the Turkish conquests, such profound transformations took place slowly. The study continued to mirror the post-traumatic, social-psychological problems of the 44-day war, the stressful situations of the families of the disabled, captured, missing, and killed servicemen in the war and ways to overcome them as well as to find out the possible consequences of the war on the future moral-psychological and ethno-cultural profile of the Armenian people. Research was conducted on Gyumri's song and formulaic folklore classification and variantization. Some issues of Shirak's modern satirical folklore and specificities of its poetic value were examined.

In the field of Folklore Studies- In 2022 the morphological positions of Gyumri's Modern dialect were analyzed through the prism of historical development. The key-stone of the study was the textual analysis of children's folklore materials and wedding song texts. The artistic images related to nursery were examined in the contexts of traditional and literary environments. At the same time comparative study was conducted in the frameworks of lyrical folklore in Moks and Shirak.

In the field of Art Studies-In 2022 the research of the typological and stylistic features of the lament genre related to the Shirak region continued. The generic features of the lamentations and the inventive components that have maintained vital stability over time have been examined. On the basis of the architectural stratigraphic examination, the Red Monastery St. of Ani region was clarified. The periods of construction and reconstruction of Astvatsatsin Church. The phenomena of general geomet-

rical thinking of Ani-Shirak and other Armenian engineering schools and the regions in their influence zones have been confirmed.

In 2022 in the scope of the research projects the Center issued: 1 and 2 periodicals of "Scientific Works": 1 (25) volume /236pages/ and 2 (25) /244 pages/; Collection covering the materials of the international conference "Historical and Cultural Heritage of Shirak: Modern Issues on Armenology"(312 pages), 76 scientific articles (18 – foreign publications) and 89 reports from conferences (18-abroad).

The following conferences were held: International conference: "Charents and Gyumri" (9 participants, 1 -abroad), International Conference "Apinyan Readings: Modern Issues of Traditional Music" (24 participants, 2- abroad), 2nd Republican Conference on Archeology "Yeganyan Readings"(21 participants), 2nd Republican Conference "Readings on Ethnography" (12 participants), Conference entitled "The Way of Constitutionalism: Challenges and Prospects" (7 participants), 4 excavations in the ancient sites, 38 ethnographical expeditions and 14 scientific seminars.

The scientific, scientific-organizational-publishing activities of the Shirak Center for Armenological Studies, Facebook page and bilingual website on the Internet were actively refreshed: /www.shirakcenter.sci.am/.

Director of Shirak Center for Armenological Studies:

A. Hayrapetyan

Scientific Secretary:

A. Akopov

3. The results achieved in 2022 via thematic financing means

In the reporting year, within the framework of the contractual (thematic) financing of **"Scientific and scientific-technical activities"** of the Science Committee of the Ministry of Education, Science, Culture and Sports RA, two projects are being implemented in the Center: *a. "Tayk in the IX-XI centuries (Historical and Architectural Study)"* and *b. "Armenian Ashogh Art in the Light of Historical Context"*. In 2022, another theme entitled *"Children's Folklore in Shirak"* has been implemented since October, within the framework of the **"Research Support Program for Young Researchers-2022"**.

a) Within the framework of the thematic project financing *"Tayk in the IX-XI centuries (Historical and Architectural Study)"* (supervisor: PhD in History, A. Akopov) combinations of previously made measurements and typical analyzes were carried out, as well as analyses of publications related to Tayk (based on the materials of press and scientific literature).

On July 26-30, 2022, the expedition group with theme supervisor A. Akopov, members of the theme D. Nahatkyan and Turkologist S. Hakobyan were in the Republic of Turkey, where field research works were carried out in the territory of historical Tayk's Chakq, Azordatspor and partially Arseatspor provinces. The topography of almost all settlements and monuments of the mentioned provinces was corrected, monuments that were unknown in Armenian studies were found, photographs and measurements of these monuments were carried out. The results of the works will be summarized in the trilingual catalog of the monuments of Azordatspor and Chakq provinces of Tayk which is to be published next year. In 2022 the supervisor of the theme and the other members delivered 4 reports at international scientific conferences: 11th International Conference "Historical and Cultural Heritage of Shirak: Current Issues of Armenian Studies" (23-24.09.2022), as well as International conference entitled "Architecture and Art: from Theory to Practice", Rostov-on-Don, RF (23-25.11.2022).

In the reporting year, 4 scientific articles were published within the framework of the theme.

b. Within the thematic financing *"Armenian Ashogh Art in the Light of Historical Context"* (supervisor: PhD in Art Studies, H. Harutyunyan) the research shows that the Armenian educational centers or co-educational centers were founded and functioned in such environments where there was a demand for folk-professional poets: the art and creativity of the musician. The ashugh center of Alexandropol, which was formed on the traditions of Ashugh sympathies operating in the famous cities of Western Armenia-Van, Karin, Bayazet and Kars, rose to a new level thanks to the efforts of ashugh Jivani.

Eventually Alexandropol's ashough trade unions grew into a unique school under the direct influence of the new socio-political national liberation ideology created in the city. The theses of the Georgian and Azeri ashughologists were also summarized, where not only local and universal cultural phenomena were revealed and mirrored, but also mutually exclusive and wrong forms, contrary to the development of ashugh traditions in general-about the historical and theoretical problems of songs, genre characteristics of songs and other phenomena. The results of the comprehensive examination will play a significant role in clarifying the historiographical problems of modern Armenian ashough art.

The results were summarized in 8 scientific articles.

c. In the first trimester of the implementation of the theme, *'Children's Folklore in Shirak'* (supervisor: PhD in Philology, H. Matikyan) the study of archival materials was carried out (in the folklore funds of the archives in the Institute of Archaeology and Ethnography NAS RA, Museum of Literature and Art, National Archive of RA, National Library of Armenia). In the framework of international conferences, three reports were delivered, one article was submitted for publication.

Director of Shirak Center for Armenological Studies:

A. Hayrapetyan

Scientific Secretary:

A. Akopov